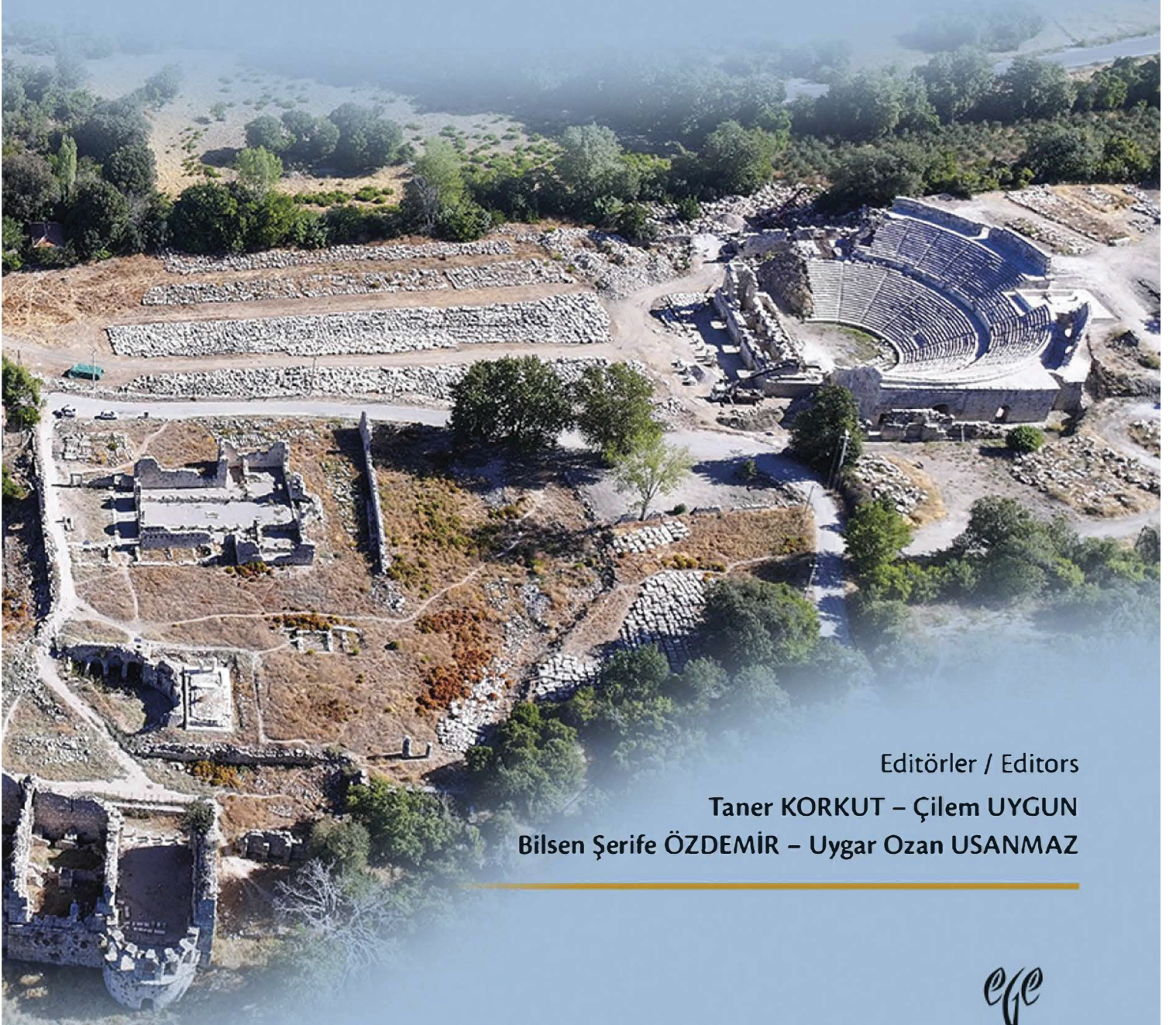

Tlos'da Yirminci Yıl: Epipaleolitik Dönemden Günümüze Bir Yerleşim Tarihi

Twenty Years at Tlos:
A Settlement History from the Epipaleolithic
to the Present Day

Editörler / Editors

Taner KORKUT – Çilem UYGUN

Bilsen Şerife ÖZDEMİR – Uygur Ozan USANMAZ

ege

YAYINLARI

Tlos'da Yirminci Yıl
Epipaleolitik Dönemden Günümüze
Bir Yerleşim Tarihi

Twentieth Year in Tlos
A Settlement History from the Epipaleolithic
to Present

Editörler/ Editors

Taner KORKUT – Çilem UYGUN – Bilsen Şerife ÖZDEMİR – Uygur Ozan USANMAZ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ÖNSÖZ / PREFACE	X
SUNUŞ / INTRODUCTION	X
TEŞEKKÜR / ACKNOWLEDGEMENTS	X
MAKALELER / ARTICLES	X
Burçin ERDOĞU	
Girmeler at the Dawn of Everything	X
Kerem DEMİR	
Girmeler Höyüğü Pleistosen Dönem Sonu Yontmataş Buluntuları	X
Yasin Cemre DERİCİ	
Neolitik ve Orta Kalkolitik Çağlarda Girmeler Çanak Çömleği	X
Yılmaz Selim ERDAL & Mehmet SOMEL	
Girmeler Prehistorik İnsan Kalıntıları: Biyoarkolojik Bir İnceleme	X
Turan TAKAOĞLU	
Tlos and Its Vicinity in the Chalcolithic and Bronze Ages	X
Taner KORKUT & Çilem UYGUN	
On the Urbanism of Tlos and the Settlement History of the Region in the Light of New Findings from the Excavations	X
Taner KORKUT	
Die Nekropolen und Grabdenkmäler von Tlos in Lykien	X
Gül IŞIN	
Terracotta Figurines Unearthed from Two Rock-Cut Tombs on the Acropolis of Tlos	X
Tijen YÜCEL BAHÇETEPE	
An Overview of the Sculptures Found at Tlos	X
Recai TEKOĞLU	
Tlos Antik Kenti'nin Likçe Yazıtları	X
Mehmet Ertan YILDIZ	
The Ancient Greek Inscriptions from Tlos	X
Bilsen Şerife ÖZDEMİR	
Religious Life in the Ancient City of Tlos	X

Uygar Ozan USANMAZ

Tlos Sikke Buluntularından Komnenoslar Definesi x

Çilem UYGUN

Ceramic Production in Tlos: An Overview from the Archaeological Finds..... x

Mümtaz ÇOLAK

Tlos Antik Kenti’ndeki Seramik Üretimine Dair Jeolojik Değerlendirmeler..... x

Ayşe KORKUT

Tlos Antik Kenti Koruma ve Restorasyon Çalışmaları x

Terrance Michael Patrick DUGGAN

Beylik and Ottoman Tlos x

Ramazan Süleyman GÖKTÜRK

Tlos Antik Kenti Florası, Vejetasyonu ve Endemizm..... x

Mustafa YAVUZ & Mehmet Rızvan TUNÇ

Tlos Antik Kenti ve Yakın Çevresinin Karasal Omurgalı Faunasına Genel Bir Bakış..... x

Terrance Michael Patrick DUGGAN

Sketches at Tlos x

PROJELER VE YAYINLAR/ PROJECTS AND PUBLICATIONS x

ÖNSÖZ/ PREFACE

Tlos Antik Kenti, Muğla ili Seydikemer ilçesi sınırları içerisinde, Akdağlar'ın batı yamaçlarında yer alan engebeli bir arazi üzerine konumlanmıştır. Likya Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Tlos, bu stratejik konumu sayesinde Homeros'un *İlyada* Destanı'nda Likya kralı Sarpedon'un yurdu olarak anılan Xanthos Vadisi'ne hakim bir noktada bulunmaktadır. Tlos yalnızca coğrafi konumuyla değil, aynı zamanda çevresindeki diğer Likya kentleriyle kurduğu ilişkiler bakımından da dikkat çekmektedir. Nitekim kent kuzeyde Araxa, kuzeydoğuda Oinoanda, kuzeybatıda Kadyanda, güneyde Xanthos, güneybatıda Pınara ve batıda Telmessos ile komşudur. Bu yerleşimlerle olan yakınlığı, Tlos'un Likya Birliği içerisindeki merkezi rolünü ve bölgesel etkileşimlerdeki önemini göstermektedir.

Tlos Antik Kenti'nde gerçekleştirilen araştırmaların geçmişi oldukça eskidir. 1838 yılında kente gelen İngiliz gezgin Charles Fellows, yaptığı gözlemler sonucunda önemli tespitlerde bulunmuş ve hazırladığı gravür ile çizimler aracılığıyla Tlos'u bilim dünyasına ilk kez tanıtmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren T. A. B. Spratt-E. Forbes, Charles Texier, Otto Benndorf-Gustav Niemann gibi Batılı seyyah ve araştırmacılar bölgeye yönelik ilgiyi sürdürmüş; gezi notları ve gözlemleriyle mevcut kalıntılar hakkında daha ayrıntılı bilgiler aktarmışlardır. Daha yakın dönemlerde ise George Bean, Wolfgang Wurster ve Jürgen Borchhardt gibi araştırmacılar yürüttükleri farklı çalışmalarla kentin topografik yapısını daha detaylı biçimde ortaya koymuşlardır.

Tlos Antik Kenti'nde gerçekleştirilen ilk kapsamlı bilimsel çalışmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Akdeniz Üniversitesi iş birliği çerçevesinde 1994-2001 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmalarıyla başlamıştır. Bu araştırmalar esnasında kentin merkezinde ve teritoryumunda yer alan arkeolojik kalıntılar sistematik biçimde belgelenmiştir. Söz konusu çalışmalar 2005 yılı itibarıyla kazı faaliyetlerine dönüştürülmüş ve günümüzde de uluslararası ve disiplinlerarası bir ekip tarafından kazı, belgeleme ve restorasyon çalışmaları şeklinde sürdürülmektedir.

Tlos Antik Kenti ve yakın çevresinde son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar, yalnızca kentin yerleşim tarihine ilişkin bilgileri yenilemekle kalmamış, aynı zamanda Likya Bölgesi'nin urbanistik gelişiminin yeniden değerlendirilmesine de önemli katkılar sağlamıştır. Öncelikle Orta Anadolu'dan batıya uzanan prehistorik dönem kültürel güzergahların Tlos ve teritoryumu ile doğrudan bağlantılı olduğu ortaya konmuştur. Böylelikle Elmalı Ovası'nda sonlandığı düşünülen prehistorik güzergahların bir kolunun Tlos üzerinden Güneybatı Anadolu kıyılarına kadar ulaştığı belgelenmiştir. Buna ek olarak, kuzeydeki Eceler ve Çaltılar Höyük yerleşimleri üzerinden Orta-Batı Anadolu kültürleriyle doğrudan ilişkilerin kurulduğu anlaşılmaktadır. Girmeler yerleşiminde ele geçen obsidyen malzeme arasında hem Melos kökenli hem de Orta Anadolu menşeli örneklerin bulunması, Likya Bölgesi'nin prehistorik çağlarda hem doğu hem de batıdaki çağdaş yerleşimlerle yoğun kültürel etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Tlos ve yakın teritoryumunda Orta Kalkolitik Dönem'e ait yerleşim tabakalarının tespit edilmesi, literatürde genellikle "karanlık çağ" olarak tanımlanan bir dönemin yeniden ele alınması gerekliliğine işaret etmesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Tlos yakınlarındaki Girmeler ve Tavabaşı yerleşimlerinde gerçekleştirilen kazılar esnasında elde edilen arkeolojik veriler, bölgenin Neolitik ve Kalkolitik Dönemlerine ilişkin yeni detaylı bulgular sunmaktadır. Özellikle Girmeler Höyük'te yürütülen çalışmalarda, Mezolitik Dönem'e kadar uzanan yaşam izlerinin belgelenmesi, Tlos'un ovalık teritoryumdaki yerleşim sürecinin ne denli erken başladığını ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır. Girmeler Höyük

sunduğu arkeolojik verilerle Anadolu'nun batısında Mezolitik Dönem yerleşimleri üzerine Neolitik ve Kalkolitik Dönem yaşam izlerine sahip nadir yerleşimlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Tlos kent merkezinin güneydoğusunda, Arsa Köyü sınırlarında yer alan Tavabaşı I-II mağaralarında ele geçen buluntular ise Neolitik Dönem'den itibaren tarihlenmekte olup, dağlık teritoryum ile ovalık bölgenin eş zamanlı olarak yerleşime açıldığını kanıtlamaktadır. Diğer yandan Tlos'da Neolitik Dönem'de başlayan ve Erken Demir Çağı sonuna kadar kesintisiz devam eden bir höyüğe ait bulgular, kent merkezinde de Girmeler ve Tavabaşı yerleşimleriyle paralel bir Prehistorik yaşam evresinin varlığını doğrulamaktadır.

MÖ 540 yıllarında Pers ordularının Harpagos önderliğinde Likya'yı işgaliyle birlikte bölge bağımsızlığını yitirmiş ve Klasik Dönem sonuna kadar Pers egemenliği altında kalmıştır. Hellenistik Dönem ile birlikte Likya Bölgesi'nde şehircilik anlayışında köklü değişiklikler gözlemlenmiş ve bölgedeki kentlerde ortak bir planlama anlayışına geçilmiştir. Tlos Antik Kenti de bu dönüşümden etkilenmiş; Hellenistik Dönem'de, büyük ölçüde nekropol alanına dönüştürülen akropolün doğusundaki yamaçlardan başlayarak doğu yöndeki tiyatroya kadar uzanan alan anıtsal yapılaşma için değerlendirilmiştir. Hellenistik Dönem'de Tlos ayrıca Likya Birliği içerisinde üç oy hakkına sahip altı kentten biri olarak öne çıkmış; bu durum şehrin bölgedeki stratejik ve politik konumunun önemini göstermektedir. MS 43 yılında Roma İmparatoru Claudius Likya'yı bir Roma eyaleti haline getirmiştir. Bu dönemde de Tlos birlik içindeki önemini korumuş ve metropolis unvanını taşımaya devam etmiştir. Ayrıca Tlos güneyden Xanthos, güneybatıdan Pınara, batıdan Telmessos, kuzeybatıdan Kadyanda, kuzeyden Araxa, kuzeydoğudan Oinoanda ve doğudan Khoma'ya uzanan yedi farklı ticaret yolunun kesişim noktası olarak ekonomik ve stratejik bir merkez niteliği de kazanmıştır. Hristiyanlık Dönemi'nde Tlos, önemli bir piskoposluk merkezi olarak ön plana çıkmıştır. Kent Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de bölgesel önemini korumuştur. 19. yüzyılda Osmanlı derebeyi Ali Ağa, Akropolün zirvesinde antik döneme ait kalıntıları da değerlendirerek yeni bir konak inşa ettirmiştir. Özetle Tlos Antik Kenti ve çevresindeki yerleşim oldukça erken bir dönemde başlamış ve Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar kesintisiz bir biçimde devam etmiştir. Bu sürekliliğin somut göstergesi antik kentin üzerinde konumlanan Yakaköy Mahallesi'dir.

Tlos Antik Kenti'nde yürütülen kazı çalışmaları 2025 itibarıyla 20. yılını geride bırakmıştır. Bu yirmi yıllık süreç yalnızca kentin tarihini gün yüzüne çıkarmaya adanmış titiz ve özverili bir araştırmayı değil aynı zamanda Anadolu arkeolojisi açısından Tlos'un sosyo-kültürel ve yapısal dokusunun anlaşılmasına önemli katkılar sunan bir serüveni temsil etmektedir. Diğer yandan kazılar sadece arkeolojik bulgularla sınırlı kalmayıp, farklı disiplinlerden elde edilen bilgileri bir araya getirerek bütüncül bir bakış açısı geliştirmeyi de hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda bilim dünyasıyla paylaşılmak üzere toplam 20 makaleden oluşan "Tlos'da Yirminci Yıl: Epipaleolitik Dönemden Günümüze Bir Yerleşim Tarihi" (Twentieth Year in Tlos: A Settlement History from the Epipaleolithic to Present) başlıklı bir kitap hazırlanmıştır. Bu kitap yirmi yıllık araştırmayı kapsamlı biçimde değerlendirmenin ötesinde Tlos'un kültürel ve tarihsel değerini akademik bir çerçevede ortaya koymakta ve gelecekteki çalışmalara rehberlik edecek bir kaynak niteliği taşımaktadır.

SUNUŞ / INTRODUCTION

Als die Unterzeichnerin im Juli 1973 zum ersten Mal Tlos besuchte, erschien ihr der Ort in den Bergen nach der schwülen Hitze an der Küste paradiesisch, mit seiner klaren, kühlen Luft, einer kräftig sprudelnden Quelle und einer Nachtigall, die in dem Gebüsch sang, das an der Stelle des antiken Theaters wuchs. Zahlreiche kaiserzeitliche und byzantinische Mauerreste standen aufrecht, überragt von der Akropolis mit der Ruine einer osmanischen Burg. Von der lykischen Stadt kündeten die Felsgräber mit ihren eindrucksvollen Fassaden. Wer heute über eine Asphaltstraße nach Tlos hinauffährt, wird immer noch von der wunderbaren Kühle und der Quelle empfangen. Von den Gebäuden der antiken Stadt sind inzwischen u. a. das bemerkenswert gut erhaltene antike Theater, dessen Restaurierung mit dem antiken Baumaterial weit fortgeschritten ist, das weite Areal des Stadions und die Reste der Verwaltungsgebäude am Ostfuß der Akropolis ausgegraben. Tlos ist auch heute noch ein *locus amoenus*.

Der vorliegende Band legt in zwanzig Aufsätzen eine Zusammenschau der bisherigen Ergebnisse der zwanzigjährigen Ausgrabungen in Tlos und Umgebung unter der Leitung von Professor Taner Korkut von der Akdeniz Universität Antalya vor. Der erste Teil widmet sich der Besiedlung von Tlos und seiner Region vom Chalkolithikum bis zur späten Bronzezeit. Im Zentrum stehen die Ergebnisse der Untersuchungen der Höhlen von Girmeler im Nordwesten und von Tavabaşı im Südosten von Tlos (Beitrag Burçin Erdoğan) mit den reichen Funden an Steinartefakten (Beitrag Kerem Demir) und Keramik (Beitrag Cemre Derici), die die Region an westanatolische Siedlungsprozesse anschließen (Beitrag Turan Takaoğlu). Hinzu kommt der Bericht von Yılmaz Selim Erdal und Mehmet Somel über die paläoanthropologische Untersuchungen der Skelettreste von Girmeler, die ergaben, dass sie wahrscheinlich nicht zu eingewanderten, sondern zu lokalen Individuen gehörten, von denen eines in das frühe 8. Jahrtausend v. u. Z. datiert werden konnte.

Ein besonderer Schwerpunkt liegt auf der Besiedlung von Tlos selbst, deren früheste Spuren in den tiefen Schichten unter dem hellenistischen Stadion ausgegraben worden sind und dem frühen Chalkolithikum zugewiesen wurden (Beitrag Takaoğlu). Jüngere Funde gehören in die späte Bronzezeit und bestätigen erfreulich die hethitische Überlieferung von Tlawa/ Dalawa/ Tlos. Es folgt ein Beitrag von Korkut und Çilem Uygur, in dem der siedlungsgeschichtliche Bogen in Tlos von den frühesten Phasen bis in die osmanische Zeit gespannt wird. Der späten Geschichte von Tlos vom 13. bis zum 20. Jahrhundert widmet sich sodann ein Beitrag von Michel Patrick Duggan, der auch auf die Auswirkungen der Erdbeben und auf die Aufzeichnungen der Reisenden im 19. Jahrhundert eingeht.

Die Aufsätze im Hauptteil des Bandes behandeln ausgewählte Fundgruppen und kulturhistorische Aspekte von Tlos, beginnend mit den verschiedenen Formen der Grabarchitektur und der Grabdenkmäler (Beitrag Korkut) über archaisch-klassische bis hellenistisch-byzantinische Skulpturenfunde (Beitrag Tijen Yücel-Bahçetepe) bis zu den zahlreichen lykischen und griechischen Inschriften (Recai Tekoğlu, Ertan Yıldız), die Informationen über religiöse Aspekte und wichtige Persönlichkeiten der Stadt sowie Stiftungen und Reparaturen von Gebäuden beinhalten. Dazu legt Bilgen Şerife Özdemir einen Überblick über die in Tlos bezeugten zahlreichen Kulte lykischer, hellenistischer und römischer Zeit vor. Uygur Ozan Usanmaz widmet sich den über 1000 Münzen hellenistischer bis osmanischer Zeit, die bislang in Tlos ausgegraben wurden, wobei er ausführlicher auf eine Gruppe von 10 Münzen aus der Regierungszeit von Ioannes II. und Manuel I. aus der Komnenen-Dynastie eingeht.

Besonders interessant ist auch der Beitrag von Gül Işın über zwei Felsgräber von der Akropolis in Tlos. Sie waren, was etwas sehr Besonderes ist, nicht geplündert, sondern enthielten noch Terakottafiguren und Keramiken, die in das späte 5. bis mittlere 4. Jahrhundert v. Chr. und von 300 v. Chr. bis 75 n. Chr. datiert werden. Sie liefern erstmals externe Anhaltspunkte für eine Chronologie lykischer Felsgräber und belegen die mehrfache Verwendung dieser Gräber. Çilem Uygun gibt einen Überblick über die Herstellung von Keramik in Tlos und kann eine kontinuierliche lokale Produktion vom Hellenismus bis zum Ende der Spätantike nachweisen. Ergänzend dazu legt Mümtaz Çolak die Ergebnisse der archäometrischen Untersuchungen dieser Keramikproduktion vor, die überwiegend aus lokalen Tonvorkommen hergestellt worden ist.

Ein letzter Teil des Bandes beginnt mit dem Bericht von Ayşe Korkut über die Reinigungs-, Konservierungs- und Restaurierungsarbeiten in Tlos, die Gebäude wie das Bouleuterion und das Prytaneion, das Theater und die Basilika betreffen, dazu die zahlreichen Skulpturenfunde mit den überlebensgroßen Porträtstatuen vom Bühnengebäude des Theaters, aber auch Kleinfunde aus Terrakotta, Metall und Glas. Es folgen zwei Beiträge über die reiche Fauna (Beitrag Mustafa Yavuz und Mehmet Rızvan Tunç) und Flora der antiken Stadt Tlos (Beitrag Ramazan Süleyman Göktürk). Den Abschluss des Bandes bildet der Beitrag von Terrance Michael Patrick Duggan mit einer Zusammenstellung neuzeitlicher Zeichnungen von Tlos.

Zwanzig Jahre Ausgrabungen in Tlos mit zum Teil spektakulären Ergebnissen bilden nicht das Ende der Grabungsaktivitäten vor Ort. Es ist Taner Korkut und seinem Team zu wünschen, dass sie diese mit Erfolg fortsetzen können.

Prof. Dr. Heide FRONING
Marburg